

Wprowadzenie

Introduction

Kolejny (XIV) numer czasopisma „Wychowanie w Rodzinie” został zatytułowany *Rozważania o wychowaniu, opiece i wsparciu rodzin (XIII–XX wiek)*. W centrum zainteresowania Autorów pozostają zarówno teoretyczne refleksje na temat funkcji i zadań rodziny, jak i praktycznych dokonań, prowadzących do rozwiązywania niejednokrotnie skomplikowanych problemów. Szczególną uwagę Autorzy poświęcili sytuacji dziecka – relacjom wewnątrz rodziny i wspomaganiu instytucjonalnemu.

Rozdział I zatytułowany *Teoretyczne rozważania na temat rodziny i wychowania*, otwiera artykuł Witolda Brzezińskiego pt. *Wizerunek relacji między mężem a żoną w społeczno-filozoficznej refleksji nad wychowaniem okresu pełnego średniowiecza (na przykładzie „De regimine principum” Idziego Rzymianina)*, w którym Autor podejmuje teoretyczne rozważania o małżeństwie w wiekach średnich. Przywołany traktat zawiera szereg pouczeń dotyczących właściwych relacji w małżeństwie, prowadzących do harmonijnego współżycia rodziny.

Pośrednio w zagadnienia rodziny, w kontekście refleksji na temat zabawy XVII-wiecznego autora Jacoba Catsa, wprowadza Joanna Kozikowska (*Zabawy kontrolowane, czyli motyw zabawy we wczesnonowożytnej literaturze niderlandzkiej*). Cats, podobnie jak inni humaniści, dostrzega pozytywne aspekty prawidłowo zorganizowanej zabawy, co pozwoliło mu na metaforyczne odniesienia do rodziny (dobrej i złej).

Jak przygotować młode kobiety do właściwego funkcjonowania w rodzinie? Jakie zadania mają do wypełnienia w społeczno-politycznych warunkach przełomu XIX i XX wieku? Na te pytania odpowiada Stefania Walasek (*Kobieta – matka i obywatelka. Rozważania Cecylii Plater-Zyberkówny w świetle jej dorobku pisarskiego i działalności oświatowej*). Poprzez swoją pracę pisarską oraz szeroką działalność pedagogiczną i organizatorską Cecylia Plater-Zyberkówna wskazywała i realizowała szeroki program wychowania i przygotowania dziewcząt do roli matki, żony i obywatelki.

Realizacja funkcji wychowawczej rodziny na przestrzeni trzech epok – wprowadzenie w problematykę zagadnienia to artykuł Doroty Dolaty, w którym Autorka koncentruje uwagę na procesie wychowania. Zmiana relacji wewnątrz rodziny, pozycji dziecka, ale również coraz mniejszej odpowiedzial-

ności rodziców za wychowanie, ukazana jest na tle przeobrażeń społeczno-ekonomicznych.

Współczesne społeczeństwa Zachodu poddane są oddziaływaniom procesów kulturowych, które wpływają na codzienne życie człowieka. Podstawową kwestią staje się godzenie obowiązków zawodowych i rodzinnych. Według Ericha Fromma i Theodora Bramelida warunki społeczne prowadzą do zaburzeń relacji między pracą zawodową a życiem rodzinnym. Iwona Paszenda w tekście *Praca – życie rodzinne – społeczeństwo – edukacja. O codzienności w optyce koncepcji Ericha Fromma i Theodore'a Bramelida* prezentuje koncepcje wymienionych myślicieli. Podsumowaniem artykułu są sformułowane postulaty edukacyjne, zaadresowane do szkoły.

Rozdział II, zatytułowany *Opieka nad dzieckiem w sytuacji zagrożenia* koncentruje się na problemach dotyczących najmłodszych, a także przedstawia różne formy wsparcia w trudnych sytuacjach. Jak wskazuje Jan Ryś (*Rodzina staropolska wobec zagrożenia przemocą i bezprawiem*) w artykule otwierającym rozdział „[...] rodzina staropolska zagrożona była przemocą i bezprawiem na skalę niewyobrażalną dla współczesnego człowieka”¹. Autor odnosi się do przemocy fizycznej, jaka dotykała rodzinę, zarówno wewnątrz – poprzez nieograniczoną władzę ojca, jak i ze strony otaczającego świata. W tym kontekście zagrożone było zdrowie i życie dziecka, a ówczesne prawo, interpretowane nader swobodnie, nie zabezpieczało normalnego rozwoju najmłodszych.

Z czasem zaczęto ogniskować uwagę na funkcjonowaniu dziecka w rodzinie i wraz z rozwojem społeczeństwa zapoczątkowano tworzenie instytucji wspierających i pomagających dzieciom. Szczególny rozwój różnych instytucji, towarzystw i stowarzyszeń przypada na wiek XIX. Wtedy to zmiany społeczne, również sytuacja polityczna na ziemiach polskich, m.in. zaboru rosyjskiego, jest źródłem szeregu inicjatyw adresowanych do dzieci i młodzieży. Aneta Böldyre w prezentuje żłobki i stacje „Kropli Mleka” w Królestwie Polskim (*Żłobki i stacje „Kropla Mleka” jako placówki wspierające ubogie rodziny w Królestwie Polskim na przełomie XIX i XX wieku*), które wpisują się w opiekę nad rodziną, a przede wszystkim nad samotną matką, wspomagając ją w opiece nad małym dzieckiem. Autorka odnosi się również do ochronek – najpopularniejszej formy opieki nad małym dzieckiem.

Szczególne zagrożenia niosła wojna. W latach I wojny światowej do opieki nad dziećmi włączały się zarówno świeckie, jak i kościelne instytucje. Artykuł Joanny Sosnowskiej (*„Dziatwa mała nie jest w stanie prosić o zaspokojenie swych nieodzownych potrzeb” – rola łódzkich mariawickich wspólnot parafialnych w niesieniu pomocy dzieciom podczas I wojny światowej*) podejmuje problematykę opieki nad dziećmi, organizowaną przez kościół mariawicki w Łodzi. Działalność ta, która miała charakter instytucjonalny i doraźny, była

¹ Zob.: J. Ryś, *Rodzina staropolska wobec zagrożenia przemocą i bezprawiem* [w tym tomie, s. 87 – przyp. red.].

adresowana do dzieci wieku od 3. do 7. r. ż. z ubogich rodzin robotniczych i rzemieślniczych. Obejmowała dożywianie, zapewnienie odzieży i obuwia. Najpopularniejszą formą były ochronki, w których realizowano również program wychowawczy.

Trudna sytuacja materialna rodzin w latach II Rzeczypospolitej determinowała kwestie zdrowotne młodego pokolenia. Złe warunki mieszkaniowe, ubóstwo, nieodpowiednie pożywienie i ubranie wpływały na szerzenie się chorób, na kondycję fizyczną i psychiczną polskiego społeczeństwa. Jak zwraca uwagę kolejna Autorka – Joanna Majchrzyk-Mikuła (*Zdrowie a jakość życia dziecka w domu rodzinnym w okresie międzywojennym*) niska jakość życia rodzin wynikała z niewystarczającej wiedzy i przenoszeniu określonych nawyków z pokolenia na pokolenie. Negatywne zjawiska w kwestii higieny i dbałości o zdrowie wpływały na niezadowalający rozwój młodego pokolenia.

Zagrożeniem dla dziecka była również niewłaściwie funkcjonująca własna rodzina, w której między innymi alkoholizm przynosił ubóstwo, utratę zdrowia i burzył właściwe relacje. Agnieszka Małek (*Alkoholizm jako zagrożenie dla zdrowia i moralności dzieci i młodzieży w świetle poradników dla rodziców z lat 1918–1970*) sięgnęła do literatury poradnikowej dla rodziców, którą traktowano jako drogę do wychowania społeczeństwa w trzeźwości. Poradniki miały wskazać rodzicom negatywne skutki nadużywania alkoholu w wymiarze rodziny i społeczeństwa.

Problemy rodziny na przełomie XIX i XX wieku stały się przedmiotem zainteresowania ówczesnej prasy. Na łamach licznych czasopism omawiano kwestie funkcjonowania rodziny, ale przede wszystkim wyrażano zaniepokojenie sytuacją dziecka, które żyło w rodzinie niewydolnej wychowawczo. Zagadnienia, które były prezentowane na łamach prasy wprowadzają do rozdziału III, zatytułowanego *Problemy rodziny na łamach czasopism*.

Szczególnie w tym zakresie aktywna był prasa łódzka, w której dziennikarze i społecznicy dostrzegali trudne położenie rodzin robotniczych w tym regionie. Analizę dyskusji prasowej na ten temat zaprezentował Grzegorz Michalski w artykule *Główne kierunki pomocy łódzkim rodzinom w latach pierwszej wojny światowej w świetle doniesień dziennika „Godzina Polski”*. Wymieniony dziennik szczegółowo opisywał sytuację miejscowej społeczności, przybliżał zakres i formy pomocy, zachęcając w ten sposób czytelników do włączenia się do różnych inicjatyw pomocowych.

Analiza artykułów publikowanych na łamach kolejnego dziennika łódzkiego, której podjęła się Iwonna Michalska – *Życie łódzkich rodzin w czasach kryzysu ekonomicznego lat trzydziestych XX wieku w przekazie gazety „Ilustrowana Republika”*, dotyczy kwestii życia rodzin łódzkich w latach kryzysu ekonomicznego. Przywołane problemy to bezrobocie i drożyzna, prowadzące do ubóstwa. Negatywnymi zjawiskami spowodowanymi trudną sytuacją życiową był rozpad rodzin, demoralizacja dzieci oraz nasilające się samobójstwa.

Lata II Rzeczypospolitej prowadziły do zmiany pozycji społecznej kobiety, które wskazywały na nowe wzory relacji rodzinnych. Równoległe działania państwa na płaszczyźnie edukacji włączały do ich realizacji rodzinę. Powyższe kwestie znalazły się w centrum uwagi polskiego czasopisma pedagogicznego „Szkoła”. Autorka kolejnego artykułu – Agnieszka Wałęga w tekście *Rodziny polskie wobec wyzwań i zagrożeń pierwszej połowy XX wieku (w świetle „Szkoły”)* przybliży podejmowane tematy, jak: współpraca domu rodzinnego ze szkołą, troska o zdrowie dziecka w warunkach domowych czy kształtowanie przez rodziców cech charakteru, zawartego w programie wychowania państwowego.

Na podstawie wybranych czasopism Olga Zamecka-Zalas podejmuje kwestie wychowania ojczystego dzieci na obczyźnie po II wojnie światowej w opracowaniu pr. *Rola rodziny w wychowaniu ojczystym dziecka na obczyźnie na przykładzie Wielkiej Brytanii (w latach 1945–1989)*. Przywołane są formy i metody wychowania ojczystego, które prowadziły do kultywowania mowy polskiej, przywiązanie do tradycji i zwyczajów polskich. Wprowadzanie dziecka w kulturę polską następowało nie tylko w rodzinie, ale również w szkole języka ojczystego na obczyźnie.

Problematyka rodziny w czasopismach lat pięćdziesiątych XX wieku stanowiła marginalny obszar zainteresowań prasy. Analiza wybranych czasopism, dokonana przez Joannę Janik-Komar (*Rodzina i jej problemy w czasopiśmie andragogicznych przełomu lat pięćdziesiątych i sześćdziesiątych XX wieku*), odpowiada na pytania o obszary podejmowanej problematyki, w tym sposobów wspomaganie rodziny w zakresie wychowania i rozwiązywania trudnych problemów.

Jaki był obraz rodziny lat sześćdziesiątych XX wieku? Ta złożona problematyka została zawarta w kolejnym artykule, którego Autorką jest Małgorzata Krakowiak (*Trudności i zagrożenia polskiej rodziny lat sześćdziesiątych XX wieku w ankietach „Życia Warszawy”*). Autorka dokonała analizy ankiet nadsyłanych do redakcji wymienionego dziennika. Zebrany materiał pozwolił na wyselekcjonowanie charakterystycznych i najczęściej występujących problemów rodziny w omawianym okresie.

Rozdział IV zatytułowany *Rodzina w kontekście uwarunkowań społecznych i politycznych* stanowi prezentację teksów omawiających zagadnienia na przestrzeni XIX i XX wieku. Życie rodzin galicyjskich w świetle literatury pamiętnikarskiej i autobiograficznej stanowi treść opracowania Elżbiety Dolaty – *Troski i radości rodziny galicyjskiej na przełomie XIX i XX wieku w świetle źródeł pamiętnikarskich*. Autorka skupiła uwagę na rodzinie chłopskiej, której pamiętniki pozwalają podjąć próbę zrekonstruowania obrazu życia rodzinnego tej grupy społecznej.

Zagadnienia dotyczące zakładania rodziny w krajach czeskich w XIX wieku przywołują Autorzy kolejnego artykułu František Čapka i Jaroslav

Vaculik (*Zakładanie rodziny w krajach czeskich w pierwszej połowie XIX wieku*). Autorzy dokonują analizy procedur urzędowych, ale i norm zwyczajowych, dotyczących zawiazania małżeństwa i ustanowienia w swietle prawa rodziny.

Na podstawie badan prowadzonych w krajach europejskich oraz w Stanach Zjednoczonych Ameryki Północnej Joanna Cukras-Stelągowska w artykule *Małżeństwa mieszane w społeczności żydowskiej – aberracja czy norma społeczna?* przybliża zagadnienia dotyczące specyfiki małżeństw mieszanych. Autorka analizuje rozpoznana problematykę, przywołując kontekst historii i wyzwania dotyczacych współczesnych rodzin.

Próby podporządkowania polskiej rodziny ideologii komunistycznej w okresie stalinowskiego zniewolenia miały prowadzić do kształtowania nowego człowieka – człowieka socjalizmu. Elwira Jolanta Kryńska w tekście *Rodzina w sytuacji stalinowskiego zniewolenia* ukazuje działania najbliższego otoczenia, które pomimo politycznych nacisków nie przestały być najważniejszym środowiskiem wychowania młodego pokolenia, zakorzenionego w tradycji chrześcijańskiej i przywiązania do polskiej tradycji.

Współczesna polityka rodzinna, realizowana przez wiele państw europejskich zmierza do wsparcia rodziny poprzez rozwiązania m.in. prawne. Mirosława Zdulski w artykule zatytułowanym *Polityka rodzinna w krajach Europy Środkowej* omawia politykę rodzinną w Czechach, na Słowacji oraz w Polsce i na Węgrzech, przede wszystkim w kontekście przeobrażeń demograficznych. Autor odnosi się do znaczących zmian w stosunku społeczeństwa wymienionych państw do tworzenia własnej rodziny i spadku urodzin. Następuje wyraźna ewolucja struktury rodziny z tradycyjnej na nowoczesną i przemiana świadomości społecznej w kwestii odpowiedzialności za rodzinę. Tym przeobrażeniom nie towarzyszy spójna polityka rodzinna w przywołanych krajach Europy Środkowej.

Spojrzenie w przeszłość rodzi refleksje na temat problemów ówczesnej rodziny. Wskazuje również na trwałość podstawowego środowiska wychowawczego młodego pokolenia, jakim była rodzina. Pomimo wielorakich trudności, jak zagrożenia poziomu materialnego, zdrowotnego, ale i braku niejednokrotnie umiejętności w pokonywaniu przeszkód natury wychowawczej, rodzina, dzięki wsparciu różnych instytucji, utrzymała swoją ważną pozycję w społeczeństwie.

Stefania Walasek
Ewa Jurczyk-Romanowska